

Poznań, 15.03. 2024 r.

Prof. dr hab. Bogusław Bakuła
Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Oponenský posudok na habilitačnú prácu Mgr. art. Štefana Timka, PhD., *Od propagandy k dekonštrukcii. Transformácia kultúroturných naratívov v slovenskej a českej audiovizuálnej tvorbe*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta.

Náročnosť spracovania riešenej problematiky práce

Posudzovaná habilitačná práca patrí do oblasti kulturológie. Autor klade osobitný dôraz na filmové štúdiá, reflektuje funkciu filmov a audiovizuálnej tvorby v procese vzniku kultúroturných naratívov a analyzuje ich vplyv na slovenské kolektívne vedomie. Autor určuje typológiu kultúroturných naratívov (tie sa viažu na reprezentácie historických skúseností alebo mýtov a ich naratívnych foriem v kinematografii, televízii a na internete), ktoré majú recipročný vplyv na podoby slovenskej identity a zohrávajú dôležitú úlohu v diskusiách o tzv. slovenskej otázke v rokoch 1921-2023. Ide o širokú časovú a tematickú plochu, ktorú vymedzujú prvý slovenský celovečerný film *Jánošík* (1921, réžia Jaroslav Siakel) a celovečerný film *Správa* (2000, réžia Peter Bebjak), príp. dokument *Všetci ľudia budú bratia* (2023, réžia Robert Kirchhoff), venovaný Aleksandrovi Dubčekovi. Autor analyzuje štyri naratívy súvisiace s postavami Juraja Jánošíka (1), sv. Cyrila a Metoda (2) a Alexandra Dubčeka (3), no zároveň spracováva filmové a dokumentárne diela o osudoch židovskej komunity, ktorých témou je aj antisemitizmus a Holokaust (4). Zmeny audiovizuálnych naratívov, ktoré Š. Timko interpretuje v súvislosti s formovaním sa slovenskej identity, sú jadrom dnešných diskusií o premenách slovenskej a stredoeurópskej kultúry. Prínos práce je v týchto súvislostiach zrejmý. Š. Timko syntetizuje mnohé poznatky o pozoruhodných umeleckých dielach a intelektuálnych výkonoch. Čo je ale dôležité, jeho autorský výklad je dostatočne otvorený tvorivej, vedeckej diskusii.

Š. Timko interpretuje tak umelecké a dokumentárne filmy, ako aj ďalšie audiovizuálne formy a hodnotí ich ako prejavy historického, sociálneho, politického a kultúrneho vedomia. Nezaobrá sa prioritne poetikou umeleckých foriem, nevníma ju ako autonómnu výskumnú oblasť. Zaujíma sa však vplyvom filmov na kolektívne vedomie a skúma ich intertextualitu. Tento moment mu umožňuje rozvíjať komparatívnu perspektívu. Poukazuje na zmeny vo všetkých typoch naratívov: všíma si nielen jednoduché ideologické posolstva, ktoré súvisia napríklad s potrebou glorifikovať národné hodnoty

(hrdinov) alebo konkrétny politický obsah, ale aj situácie, v ktorých naratív podlieha rôznym ideovým transformáciám. V kontexte politiky autor píše o propagande, hoci termín „ideologizácia obrazov“ (Martin Ciel), ktorý sa v texte spomína, sa zdá byť primeranejší. Mechanizmy a dôsledky sémantických posunov Š. Timko všeobecne identifikuje ako dekonštrukciu. Dekonštrukciu chápe ako negáciu propagandy. Jej princípom je otvorená, diskurzívna polemickosť, demytologizácia, mystifikácia alebo demystifikácia, podvratnosť. Problémovým aspektom, o ktorom je možno s autorom diskutovať, je predmet tejto dekonštrukcie. Ide o dekonštrukciu všeobecne prítomného, dobovo podmieneného kultúrneho stereotypu príp. mýtu, alebo je dekonštrukcia postupom, ktorý sa vzťahuje na inú rovinu, rovinu filmovej, umeleckej tvorby? Toto nejasné vymedzenie nepopiera však interpretačnú hodnotu práce. Zdá sa, že autor si všíma tak spoločensky relevantné mýty alebo stereotypy, ako aj ich audiovizuálne reprezentácie. Fenomén dekonštrukcie kánonických naratívov v kinematografii napokon ukazuje, že slovenská audiovizuálna kultúra vedie tvorivý dialóg so stredoeurópskym kontextom a univerzálnou kultúrou, no zároveň nestráca svoje, sebe vlastné hodnoty.

Prvá interpretačná kapitola o Janošikovskom mýte v slovenskej kultúre a vo filme v rokoch 1921-2019 je svojho druhu zhrnutím dejín slovenskej kinematografie. Š. Timko pritom pozoruje zmeny recepcie samotnej postavy Juraja Jánošíka, ktorá podliehala viacerým ideologickým výkladom. Zároveň si všíma výrazné rozdiely a posuny v jej recepcii v meniacej sa slovenskej, českej a poľskej kultúre. Ak zohľadníme široký časový oblúk (od tvorby Jaroslava Siakeľa po film Agnieszky Holland a Kasi Adamik *Janošík - Pravdivá história*, Poľsko-Slovensko/Česko, 2009), môžeme jasne vidieť pohyb od legendy k dekonštrukcii. Autorov vedecký prístup vo vzťahu k zaužívaným metodológiám je preto originálny, najmä v kontexte národnej identity, mýtov, ich premien a dekonštrukcie.

Pozoruhodným spôsobom sa tu rozvíjajú aj úvahy o svätých Cyrilovi a Metodovi v československom filme alebo v audiovizuálnych slovensko-českých koprodukciami. Ikony slovanského kresťanstva, sv. Cyril a Metod, sa vo viacerých filmoch stali predmetom komunistickej alebo geopolitickej propagandy (*Solúnski bratia*, ČR, 1988, rež. Pavol Haspra alebo *Cyril a Metod – Apoštoli Slovanov*, Česko/Slovensko/Srbsko/Slovensko/Rusko, 2013, rež. Peter Nikolaev). V dvoch celovečerných filmoch (nielen v slovenskej alebo českej produkcii) dochádza k významnému sémantickému posunu. Ide o „presun“ svätých Cyrila a Metoda z historickej Moravskej ríše na územie dnešnej Moravy, čo autor považuje za úmyselnú svojvôľu českého producenta. Š. Timko si takto všíma dôležité, neuralgické miesta sporov – tak okolo postáv Jánošíka alebo sv. Cyrila a Metoda – a to nielen vo filmovej kultúre strednej Európy.

Dôležitou súčasťou práce je štvrtá kapitola s názvom *Holokaust a perzekúcia židovského obyvateľstva v povojnovej slovenskej kinematografii*. Zaradenie problematiky židovského osudu, antisemitizmu a Holokaustu do súčasného kánonu slovenskej kultúry a uznanie týchto otázok za súčasť kultúrotvorného procesu je určením primeraného miesta tragédie, ktorá je aj podstatnou

zložkou slovenskej skúsenosti. Umiestnenie židovskej tragédie do sféry kánonických slovenských naratívov je zároveň dôležitou súčasťou odborného diskurzu o kinematografii a kultúre. Autor kladie dôraz na podstatnú zmenu: od schematických, propagandistických, antisemitských obrazov v začiatkoch slovenskej kinematografie a ideologicky načrtnuté riešenia v rokoch 1950 a 1960 po súčasný film, v ktorom je vidieť antiklerikálne, spiritualne a náboženské motívy: *Organ* (1964, réžia Štefan Uher), *Obchod na korze* (1965, réžia Ján Kádar, Ekmar Klos), *Nedoržany sľub* (2009, réžia Jiří Chlumský), *Správa* (2021, réžia Peter Bebjak). Postoje k holokaustu alebo širšie, k téme táborov smrti, ktoré nesúvisia len s martyrstvom Židov, podliehajú zmenám aj pod vplyvom populárnej a masovej kultúry. Ako dokazuje obsah mnohých audiovizuálnych diel zameraných na širšie publikum, producenti popkultúry sa nevzdávajú svojej úlohy vyterať alebo petrifikovať antisemitske stereotypy.

Posledným príkladom kultúrotvorných naratívov v súčasnej slovenskej kultúre je súbor hraných a dokumentárnych filmov o Alexandrovi Dubčekovi. Š. Timko hodnotí komunistického politika ako kultúrotvornú, takmer mýtickú postavu, vkladá ju do rovnakého rámca ako Jánošíka a sv. Cyrila a Metoda. Výber A. Dubčeka môže byť prekvapujúci. Ak vezmeme do úvahy spomínané hrané a dokumentárne filmy (*Musíme se dohodnout*, 2014, réžia Róbert Sedlaček; *Dubček – krátka jar, dlhá zima*, 2018, réžia Laco Halama) Dubček je viac aktérom Pražskej (t. j. českej) jari a pôsobí silnejšie v českom než slovenskom povedomí, predovšetkým prostredníctvom audiovizuálnych médií, televízie alebo paraliterárnych a dokumentárnych žánrov. Podľa stavu historického výskumu a emocionálnych postojov, Dubček nie je konsenzuálnym vzorom v podobe hrdinu, ale tragickou, zlomenou, porazenou postavou.

Autor by mohol v závere svojej práce navrhnúť ďalšie príklady kultúrno-spoločenských obsahov, ktoré by bolo možné podrobiť analýze. Záver by takto získal vecnejšiu podobu. V závere posudzovanej práce najviac chýba aspoň zmienka o podobách verejnej diskusie a jej smeroch, ktoré vyvolali tie významnejšie slovenské (slovensko-české) filmové práce. Ide mi najmä o prezentáciu rôznych postojov v sporoch o ideologickú nosnosť a hodnotu diel.

Posúdenie úrovne spracovania práce

Východiskom diskusie o podobách štyroch typov naratívov v slovenskej kinematografii je kapitola prvá s názvom *Vymedzenie problematiky*, v ktorej autor definuje svoje ciele a situuje prácu v kontextoch aktuálnych metodológií. Odvoláva sa na výskum amerického, postmoderného filmového historika Roberta Rosenstona, ktorý sa zaoberá problematikou historického filmu, najmä spôsobmi persuzívnej prezentácie obrazov minulosti. Š. Timko reflektuje aj postmoderný trend v súčasnej historiografii (Hyden White, Artur Danto, Linda Hutcheon). Začleňuje výsledky týchto výskumov do reflexie súčasného, historického slovenského filmu. Zohľadňuje však aj výskum slovenských filmových

vedcov Martina Ciela a Evy Vžentekovej, ako aj českých filmových historikov Petra Kopala a Luboša Ptáčka. Dôležitým východiskom sú napokon aj vedecké koncepcie prof. Tibora Žilku. Ide o problematiku filmovej adaptácie, intertextuality a postmoderny, najmä vo vzťahu k dekonštrukcii a k filmovej tvorbe. Autor zdôrazňuje dôležitosť komparatívneho prístupu, prepája žánre kinematografie a iné druhy médií, ktoré zvyknú ponúkať relevantný v kontexte výskumu audiovizuálny obsah (medzi propagandou a dekonštrukciou). Využitie vedeckých, historických a metodologických inšpirácií pri formovaní vlastnej koncepcie výskumu slovenskej filmovej tvorby na pozadí stredoeurópskej a svetovej kinematografie treba považovať za vhodné. Tento moment jednoznačne pozitívne ovplyvňuje úroveň práce, aj v porovnaní s dnešným výskumom v oblasti filmových štúdií.

Prínos a úroveň výsledkov práce

Koncepciu štyroch kultúrotvorných naratívov, ktoré spoluvytvárajú dôležité aspekty slovenského filmu a slovenskej kultúry, považujem za originálny, autorský počin. Tento prístup je perspektívny, neobmedzuje sa len na úzko vymedzenú oblasť audiovizuálnych textov alebo filmových štúdií, ale vytvára perspektívu pre ďalší, aj inak profilovaný výskum. Slabšou stránkou práce je podcenenie verejnej diskusie o filmoch (tento moment ilustruje napríklad bibliografia). Problém je však možné zdôvodniť nasledovne – výklad tak či onak zastrešuje sto rokov slovenskej kultúry, čo takmer znemožňuje zaznamenať diskusie alebo polemické reakcie. Výskum napokon limituje aj určený metodologický rámeč. Verejná diskusia prebieha aj v iných médiách, najmä v žurnalistike a v kultúrno-politických esejach. Tie sa týkajú nielen kinematografie, ale aj širších kultúrnych procesov, ktoré prebiehajú v iných sférach ľudskej, tvorivej činnosti (literatúra, kultúrny a politický život, divadlo).

Posúdenie formálnej stránky práce (jazyk, štýl, štruktúra)

Posudzovateľ, ktorého materinským jazykom nie je slovenčina, nie je kompetentný posúdiť jazykovú úroveň a štýl práce. Externý posudzovateľ si však dokáže veľmi dobre všimnúť, že jazyk nie je preťažený vedeckou terminológiou, v ktorej by sa vytratil zmysel výkladu a cit pre interpretáciu. Práca je napísaná jasným, neexpresívnym štýlom, ktorý umožňuje pochopiť autorov výklad (a v prípade pochybností s ním diskutovať). Štruktúra je jasná, logická a nevyvoláva žiadne námietky.

Explicitne vyjadrený návrh na udelenie (resp. neudelenie) vedecko-pedagogického titulu docent

Mgr. art. Štefan Timko, PhD., sa v predkladanej práci a aj na základe doterajšej publikačnej činnosti prezentuje ako zrelá vedecká osobnosť s rozsiahlymi znalosťami v oblasti kulturológie a so

skúsenosťou v oblasti akademickej didaktiky. Autor preukázal vedeckú, organizačnú a pedagogickú schopnosť využívať dostupné zdroje poznania a vie ich spracovávať vo forme kvalitného vedeckého textu. Konceptia práce je originálna a realizácia nevyvoláva žiadne námietky.

Z vyššie uvedených dôvodov **odporúčam** predloženú prácu prijať ako habilitačnú prácu a po jej kladnej obhajobe udeliť

Mgr. art. Štefanovi Timkovi, PhD.,

vedecko-pedagogický titul **docent** v odbore habilitačného konania a inauguračného konania:
kulturológia.